

АНАЛІЗ ДОСВІДУ ПІДГОТОВКИ ПОЛІГРАФОЛОГІВ-ПРАВООХОРОНЦІВ У РІЗНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

Морозова Т.Р.

Стаття присвячена аналізу існуючого досвіду із підготовки спеціалістів-поліграфологів у різних країнах світу.

Ключові слова: навчання, спеціаліст-поліграфолог, поліграфологічні школи.

Спеціальні психофізіологічні обстеження із використанням поліграфа активно використовуються в Україні починаючи із 1998 року. Поза тим, до сих пір не існує власної, акредитованої Міністерством освіти та науки України, школи підготовки спеціалістів-поліграфологів. Майбутні фахівці змушені проходити навчання за кордоном (в основному – в Росії, рідше – у США) або навчатися на робочому місці у спеціалістів, котрі проходили підготовку у зарубіжних центрах. Такий стан речей не можна вважати задовільним чи прийнятним, бо на сьогодні він уже однозначно стримує розвиток вітчизняної поліграфології. При створенні вітчизняної школи підготовки поліграфологів необхідно враховувати досвід інших країн.

Враховуючи зазначене, метою нашого дослідження є вивчення світового досвіду підготовки поліграфологів.

Завдання дослідження полягають у:

- 1) вивчення досвіду підготовки спеціалістів-поліграфологів у країнах далекого зарубіжжя;
- 2) вивчення досвіду підготовки спеціалістів-поліграфологів у країнах близького зарубіжжя.

Із метою досягнення мети та реалізації поставлених завдань був здійснений аналіз доступної літератури із питань підготовки спеціалістів-поліграфологів, окрім того, автор із 2005 року як запрошений викладач бере участь у підготовці таких спеціалістів на базі одного із провідних навчальних Центрів Російської Федерації.

Результати аналізу літератури свідчать про те, що перша у світі школа початкової підготовки поліграфологів була створена Л. Кілером у 1938 році [1]. На той час це був єдиний у світі навчальний заклад такого профілю, і в ньому проходили підготовку як приватні поліграфологи, так і поліграфологи спецслужб і силових відомств. Зокрема, там навчалися всі спеціалісти, які в той час працювали у ФБР, ЦРУ і Секретній службі США. Л. Кілер

переймався не лише первинною підготовкою спеціалістів, але й ввів на курсах посаду «наставника», в обов'язки якого входило активне спостереження та надання допомоги поліграфологам-початківцям після завершення навчання. Із 1948 ця школа змінила статус і стала Інститутом Л. Кілера (м. Чикаго). Інститут діє до нині і є одним із найвідоміших і визнаних навчальних закладів поліграфологів [2]. Загальний обсяг навчальної програми в Інституті Л. Кілера складає 267 годин (техніка дослідження на поліграфі – 40 год., інтерпретація поліграм – 20 год., допит – 18 год., психологія – 24 год., психіатрія – 9 год., введення в медичні аспекти – 7 год., медичні аспекти – 30 год., право – 6 год., питання механіки – 21 год., суміжні дисципліни (етика, історія, організація тощо) – 38 год., практичні заняття і робота з конкретних справ – 54 год.). Головна мета викладачів Інституту Л. Кілера – навчити техніки роботи на поліграфі та підготувати спеціаліста, котрий одразу ж після навчання зможе працювати поліграфологом. Максимальна кількість учнів на курсах первинної підготовки складає 14 чоловік. Перед випуском учні проводять в «стаціонарі» Інституту справжні самостійні поліграфічні обстеження з кадрових питань і з метою розкриття злочину. Всі тестування здійснюються під наглядом і контролем наставника.

У 1951 році у штаті Джорджія (США) при Школі військової поліції була створена школа поліграфологів армії США, яка стала єдиним навчальним закладом, котрий готував кадри для федеральних відомств країни. Щорічно школа випускала 50 операторів поліграфа. У 1985 році, після того, як Міністерство оборони отримало від Конгресу США дозвіл на розширення повноважень щодо використання поліграфа, школу реорганізували і створили Інститут поліграфа [3]. Нині цей навчальний заклад називається Поліграфічним інститутом Департаменту оборони, який готує кадри для поліграфологів, які працюють у галузі забезпечення оборони та національної безпеки США.

Станом на кінець 90-хх років минулого сторіччя у США працювало 22 центри підготовки поліграфологів [2], кращі із яких акредитовані Американською поліграфічною Асоціацією.

У Канаді поліграфологів готують на базі канадського поліцейського коледжу. В Ізраїлі – у Ізраїльському державному поліграфологічному училищі. Класичних традицій із підготовки поліграфологів притримуються у Японії, де до професійного рівня спеціалістів висувуються особливі вимоги, оскільки висновки спец-

іалістів визнаються доказами у нижніх судах. При чому, в усіх цих країнах, включаючи США, спеціалістів-поліграфологів для потреб правоохоронних органів і спецслужб готують виключно у акредитованих державних навчальних закладах, не вдаючись до послуг приватних фірм і навчальних центрів. Там же, як правило, готують і фахівців-правоохоронців, котрі приїжджають з-за кордону [1, 3].

Південнокорейські поліграфологи проходили підготовку у тоді ще Школі поліграфа Армії США. У Польщі вже понад 30 років як наукова, так і прикладна поліграфологія, розвивається на базі юридичних факультетів Катовіцького, Вроцлавського та Торунського університетів. Індійські поліграфологи проходили навчання в Американській академії спеціалістів поліграфу. Перші турецькі, угорські, ізраїльські фахівці – у Поліграфному інституті Департаменту оборони США. Бельгійські – в Канадському поліцейському коледжі. Китайські – спочатку у спеціальному навчальному закладі Японії, а тепер у декількох навчальних закладах Міністерства громадської безпеки КНР [4].

У Словацькій Республіці майбутні поліграфологи, яких відбирають із числа діючих психологів чи психіатрів, на базі державного вищого навчального закладу проходять додатковий 400-450 годинний курс за спеціальністю «форензна психофізіологія», по завершенню якого складають іспит із теорії та практики поліграфних обстежень і отримують диплом міжнародного зразка. У Румунії поліграфологія від початку розвивалася на базі Національного інституту психології. На сьогодні провідним центром із впровадження та контролю за якістю роботи поліграфологів є центральна лабораторія поліграфа Інституту криміналістики Департаменту поліції, що знаходиться в Бухаресті.

Білоруських фахівців спочатку навчали у Росії, зокрема – в Краснодарі. Однак за декілька років, коли практика використання приладу зарекомендувала себе позитивно і, окрім органів внутрішніх справ, почала запроваджуватися у Службі Безпеки Президента Республіки Білорусь, у Комітеті державної безпеки, в Міністерстві оборони, прикордонних військах, військовій прокуратурі, до поліграфних обстежень проявили зацікавленість адвокати та представники бізнес-структур, стало очевидним, що без своєї поліграфної школи державі не обійтися. Декілька разів краснодарських фахівців запрошували у Білорусь для спільного, із білоруськими спеціалістами проведення курсів на базі Академії

МВС Білорусі. Накопичивши достатній досвід, білоруські спеціалісти почали проводити курси самостійно [5]. Задля цього в рамках спеціальності «Юридична психологія» (Г.15.00.ООП) була відкрита спеціалізація «Оперативно-розшукова психологія» (Г.15.00.01П). Термін навчання складав два місяці. Окрім працівників міліції, на курсах навчалися представники прикордонних військ і Міністерства оборони Республіки Білорусь, інших спеціалізованих відомств країни. Для більш ефективного використання поліграфа в дію був також введений наказ МВС Республіки Білорусь № 87 від 16.04.2004 р. «Про забезпечення впровадження поліграфа у діяльність органів внутрішніх справ», яким затверджувалася Інструкція про порядок відбору, навчання, допуску співробітників ОВС до роботи з поліграфом і про організацію їх роботи. У Білорусі розуміли, що від якості відбору і підготовки спеціалістів залежить успішність їх роботи, а тому у грудні 2005 року низка державних структур – Міністерство освіти, Міністерство економіки, Міністерство праці та соціального захисту, Міністерство фінансів узгодили можливість підготовки спеціалістів-поліграфологів на базі вищої освіти. В освітньому стандарті Республіки Білорусь була зареєстрована спеціальність за номером 1-93 01 74 «Психолого-технічне забезпечення оперативно-розшукової діяльності». Із травня 2007 року на базі Академії МВС Республіки Білорусь протягом 18 місяців у рамках цієї спеціальності здійснюється підготовка поліграфологів з наступним присвоєнням кваліфікації «спеціаліста з психофізіологічних обстежень».

Провідні білоруські фахівців дотримуються тієї точки зору, що до роботи із поліграфом як у спецслужбах, державних правоохоронних структурах, так і в бізнесі повинні допускатися лише високоморальні та патріотично налаштовані спеціалісти, котрих, краще за все, відбирати і готувати на теренах своєї держави, у визнаному державному навчальному закладі. Як аргумент вони наводять те, що за допомогою поліграфа можуть бути виявлені, а потім розголошені відомості, які становлять державну чи військову таємницю [5].

У Російській Федерації підготовка поліграфологів здійснюється в системі МВС, ФСБ, Федеральної служби виконання покарань Міністерства юстиції РФ і у комерційних структурах [6].

Перші російські курси підготовки поліграфологів були відкриті у ВНДІ МВС РФ у 1994 році. Там же, з часом, почала діяти Кваліфікаційна комісія, яка контролювала роботу поліграфологів

із числа співробітників міліції. На перших курсах навчалися два фахівці із Краснодара, а проводив їх особисто головний науковий співробітник ВНДІ МВС РФ, доктор біологічних наук В.О. Варламов. Повернувшись після завершення навчання до Краснодару, випускники курсів практично одразу стали до роботи та протягом 1994 року провели 94 поліграфних обстеження і розкрили, при цьому, 11 злочинів [4].

У 1995 році на базі ГУВС Краснодарського краю були відкриті постійні курси підготовки поліграфологів. Свого часу, у 2002 році, організатори Краснодарських курсів вказували, що протягом восьми років вони провели 15 курсів перепідготовки і три курси підвищення кваліфікації, на яких пройшли навчання 304 спеціаліста із 55 різних МВС, ГУВС, УВС суб'єктів РФ, МВС України та Республіки Білорусь, спецслужби Казахстану [7]. До 2002 року тривалість курсів складала 4 тижні, після 2002 – п'ять тижнів. Краснодарська школа відрізняється безумовною практичною спрямованістю. Під час проведення занять використовуються результати поліграфних обстежень, проведених викладачами курсів – фабули кримінальних справ, поліграми, опитувальники, висновки спеціалістів. На останньому етапі підготовки всі слухачі під наглядом наставників обов'язково готуються до проведення та проводять самостійні поліграфні обстеження за реальними злочинами в оперативних підрозділах або здійснюють кадрові перевірки кандидатів на службу в органи внутрішніх справ.

Починаючи з 2005 року Краснодарські курси підготовки поліграфологів отримали якісно новий статус – їх з ГУВС краю перенесли на кафедру комп'ютерних технологій і інформаційної безпеки Краснодарського державного технологічного університету. Таким чином, було досягнуто нового, класичного рівня педагогічного та наукового забезпечення навчання фахівців. Програма додаткової професійної освіти «Комп'ютерні поліграфні системи» розроблена згідно з вимогами до змісту додаткових професійних програм, затверджених наказом Міністерства освіти РФ від 18.07.1997 р. №1221, і має три ступені: 1-й рівень – початкова підготовка спеціаліста (248 годин аудиторних навчальних занять); 2-й рівень – поглиблені кадрові перевірки (128 годин аудиторних навчальних занять); 3-й рівень – психофізіологічна експертиза (124 години аудиторних навчальних занять). Випускникам курсів видаються дипломи вищого навчального закладу державного зразка.

Початкова програма підготовки спеціалістів складається із шести розділів: 1) вступ до предмета, психологічні та психофізіологічні основи застосування поліграфічних пристроїв (30 навчальних годин); методичні аспекти застосування поліграфа (40 навчальних годин); правові, організаційні та технічні аспекти проведення тестувань із використанням поліграфічних пристроїв (30 навчальних годин); особливості прикладного використання поліграфа під час розслідування злочинів (74 навчальні години); особливості прикладного застосування спеціальних психофізіологічних обстежень із використанням поліграфа для вирішення кадрових питань (20 навчальних годин); набуття навичок роботи на поліграфі (40 навчальних годин); іспит, заліки – 14 годин.

Свого часу поліграфологів намагалися готувати в Управлінні оперативно-технічних заходів МВС Росії, однак виявилось, що підготовка спеціалістів на базі практичного підрозділу не виправдала себе – підготовлені там спеціалісти покинули поліграфологію або були змушені проходити перепідготовку на інших курсах. Частина поліграфологів із числа співробітників міліції навчаються у розташованому в м. Домодедово Всеросійському інституті підвищення кваліфікації співробітників органів внутрішніх справ МВС Росії за програмою «Опитування громадян із використанням поліграфа» за 192 годинною програмою підготовки.

Із становленням російського ринку поліграфології курси підготовки спеціалістів спочатку відкрилися на базі кожної фірми-виробника приладів, а з часом – на базі практично кожної фірми, яка продавала прилади. Подекуди доходило до того, що «диплом», по суті, видавали за умови придбання поліграфа. Однак, оскільки професійна спільнота поліграфологів досить малочисельна, такі негативні випадки – передвісники дискредитації методу, досить швидко ставали відомі професійній громадськості. Хвиля обурень на щорічних професійних конференціях, Інтернет-форумах поліграфологів дещо призупинила цю негативну практику.

У 1996 році курси поліграфологів були відкриті на базі Інституту криміналістики ФСБ РФ. На курсах Інституту криміналістики ФСБ РФ за 380-годинною програмою «Підготовка спеціалістів з опитувань із використанням поліграфа (поліграфологів) для федеральних органів виконавчої влади, їх підрозділів, а також органів і установ прокуратури Російської Федерації та країн-учасниць СНГ» здійснюється підготовка експертів, що завершується

видачею свідоцтв на право самостійного здійснення судових психофізіологічних експертиз.

У Федеральній службі виконання покарань Міністерства юстиції Російської Федерації підготовка поліграфологів проводиться згідно з Державними вимогами до мінімуму змісту та рівня вимог до спеціалістів для отримання додаткової кваліфікації «Спеціаліст з проведення інструментальних психофізіологічних опитувань», затверджених заступником міністра освіти РФ 4 липня 2001 р. (реєстраційний номер ГТ ППК 02/39).

Із 1998 р. в освітньому закладі «Московська академія комплексної безпеки» здійснюють підготовку поліграфологів за програмою підвищення кваліфікації «Основи управління персоналом (із використанням поліграфа)», обсягом 370 навчальних годин. Окрім того, в цьому навчальному закладі здійснюють перепідготовку за програмою «Проведення психофізіологічних обстежень із використанням поліграфа», обсягом 560 навчальних годин. Ці навчальні програми також реалізуються у «Національній школі детекції нещирості».

Свого часу США виділили транш на закупівлю поліграфів і підготовку спеціалістів-поліграфологів для потреб атомної промисловості Росії. У рамках російсько-американської програми з удосконалення ядерної безпеки, з метою підвищення якості відбору та контролю кадрів, що безпосередньо працюють із ядерними зарядами, на початку 1998 року у Сергієвому Посаді на базі 12 Головного Управління Міністерства оборони РФ спеціалісти Мерілендського інституту кримінального права (США) провели 8-тижневі курси і підготували більше десяти поліграфологів для так званого «ядерного главку». Через декілька років курси було проведено повторно, і на них, окрім американських спеціалістів, викладали і представники Краснодарської школи [4].

У Федеральній службі Російської Федерації з контролю за обігом наркотиків 21 грудня 2007 р. начальником Північно-Західного Інституту підвищення кваліфікації ФСКН Росії затверджена освітня програма «Підвищення кваліфікації спеціалістів-поліграфологів з правом проведення психофізіологічного дослідження із використанням поліграфа» [6]. Навчання орієнтоване на поповнення органів наркоконтролю спеціалістами-поліграфологами, які володіють знаннями, що відповідають профілю вказаної федеральної служби. Програма розрахована на 550 годин, із яких 330 займає стажування, тобто здійснення психофізіологічних обстежень

за завданнями підрозділів-ініціаторів ФСКН Росії. Стажування здійснюється протягом 2-4 місяців після закінчення вивчення дисципліни. Навчальна програма передбачає чотири основних розділи: 1) правові основи використання спеціальних знань; 2) основи психології людини; 3) основи психофізіології людини; 4) психофізіологічні дослідження із використанням поліграфа.

Ця програма підготовки є найновішою із тих, що використовуються у державних установах Росії. У ній розробники врахували та запобігли багатьом недолікам, яких припускалися їхні колеги у створенні перших навчальних програм. На прикладі цієї програми треба також зазначити, що в Російській Федерації останніми роками, спостерігається тенденція до збільшення кількості навчальних годин на курсах підготовки поліграфологів. Поза тим, це збільшення не стосується суто аудиторних годин – як правило, збільшуються години «стажувань», «практики» і т.д. При чому програмами передбачено, що такі стажування та практики чомусь здійснюються слухачами самостійно, без нагляду викладача. Відбувається все, зазвичай, наступним чином – слухачі, пройшовши аудиторний курс навчання, їдуть на місце постійної роботи і там проводять тестування. Протестувавши необхідну кількість людей, вони повертаються на курси поліграфологів і представляють на розсуд викладачів (атестаційної комісії) фабули справ, розроблені та використані ними тестові опитувальники, отримані поліграми та написані, за результатами обстежень, висновки. Лише після цього атестаційна комісія робить висновок стосовно доцільності видачі їм диплому (сертифікату), що засвідчує їхнє право на проведення спеціальних психофізіологічних обстежень із використанням поліграфа. Такий підхід видається сумнівним і викликає низку питань, наприклад, стосовно того, на якій підставі слухачі проводять поліграфні перевірки і роблять висновки; яким чином вони можуть працювати самостійно, без нагляду викладача, будучи стажерами; якщо ж викладачі вважають, що слухачів вже можна допускати до самостійної роботи, то чому не видати їм відповідних документів одразу? Адже при такій організації підготовки слухачі можуть стати об'єктом судових переслідувань навіть у випадку, коли їхній висновок відносно обстежуваного є правильним – кожний незадоволений може посилатися у позові на те, що перед тестуванням його не попередили, що працює не фахівець, а стажер. У випадку, коли слухач попереджатиме, що він стажер, навряд чи знайдеться обстежуваний, який побажає ризикнути...

Свого часу Росія «переживала» етап підготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів на робочих місцях, без виїзду у спеціальні навчальні центри. Такий досвід описують, наприклад, пермські фахівці [8]. Перші із них пройшли підготовку у 1995 році на базі ВНДІ МВС РФ. Почавши працювати на практиці, вони сформували ініціативну групу, яка надавала допомогу представникам зацікавлених підрозділів ГУВС і ГУВП Пермської області в оволодінні професії поліграфолога. Підготовка здійснювалася за 110 годинною програмою. У процесі навчання до викладання залучалися викладачі Пермської державної медичної академії. Із підготовлених ними десяти чоловік успішно працюють на практиці лише два випускники, решта невдовзі після закінчення курсів припинили проводити поліграфні обстеження. На думку викладачів курсів, плінність кадрів стала наслідком неякісного забезпечення чотирьох основних умов: відбору, навчання, підвищення кваліфікації і контролю за роботою оператора. Зокрема, при відборі використовувалися загальноприйняті психологічні тести, без урахування специфіки майбутньої роботи кандидатів на навчання. Ставка на залучення слухачів із психологічною та медичною освітою, які нерідко не мали досвіду роботи із кримінальним елементом, не виправдала себе – в період проведення передтестової, посередтестової та післятестової бесіди, особливо із раніше засудженими особами, такі спеціалісти розгублювалися, проявляли невпевненість і, зрештою, втрачали контакт із обстежуваним.

Під час навчання частина слухачів пропускали заняття, посилаючись на те, що керівництво залучає їх до виконання службових завдань.

Більшість випускників припинили роботу на поліграфі, коли не зі слів викладачів, а на практиці зрозуміли, що комп'ютерний обрахунок поліграм може слугувати лише орієнтовним, допоміжним засобом, а 90% успіху в роботі залежить від професіоналізму при проведенні передтестової бесіди, візуальної та математичної розшифровки поліграм, постійної роботи над собою, а також наявності глибоких знань у сфері теорії та практики поліграфних обстежень.

Спираючись на зарубіжний досвід, можна визначити такі основні аспекти, що обов'язково повинні враховуватися під час створення вітчизняної державної поліграфологічної школи. До відбору майбутніх спеціалістів слід підходити не лише ретельно, але й обережно. Кандидата на навчання на курсах підготовки поліграфологів слід перевіряти за спеціально спроектованим блоком пси-

хологічних тестів і обов'язково з використанням поліграфа. Не доцільно здійснювати навчальний процес на базі практичних установ, навчання – прерогатива навчального закладу, спеціального центру на базі вишу. За місцем служби може здійснюватися лише стажування, підвищення кваліфікації вже підготовлених і таких, що вже працюють, фахівців. Під час навчання не варто розподіляти поліграфологів по службах і спеціалізаціях – кадрових і оперативних, всі спеціалісти повинні проходити підготовку за єдиною програмою. Після успішного завершення навчання випускникам повинні видаватися дипломи (сертифікати) державного зразка, інакше як рівень підготовки поліграфологів, так і сам документ про закінчення курсів-поліграфологів можуть бути піддані сумніву на будь-якому етапі роботи.

Поліграфологи-початківці повинні мати можливість звертатися по допомогу до наставника щонайменше у перший рік самостійної роботи.

Висновки. 1. Світовий досвід підготовки спеціалістів-поліграфологів налічує понад 70 років. Багаторічні традиції підготовки спеціалістів як для власних спецслужб і правоохоронних органів, так і для іноземних, існують в США, Канаді, Японії та Ізраїлі. При чому, у всіх цих країнах поліграфологів для потреб правоохоронних органів і спецслужб готують виключно в акредитованих державних навчальних закладах, не вдаючись до послуг приватних фірм і навчальних центрів.

У світі спостерігається наступна тенденція – провчивши перших спеціалістів за кордоном, після декількох років їхньої результативної роботи, практично всі країни створюють власні центри підготовки поліграфологів на базі державних вищих навчальних закладів. Робиться це із міркувань стандартизації навчальних програм і видачі дипломів (сертифікатів) державного зразка, максимального наближення змісту навчання до потреб майбутньої діяльності та менталітету населення, обмеження доступу сторонніх осіб до конфіденційної інформації та забезпечення особистої безпеки спеціаліста-поліграфолога.

2. В останні десятиліття спостерігається стрімкий розвиток і становлення російської школи підготовки поліграфологів. У Російській Федерації підготовка поліграфологів здійснюється в системі МВС, ФСБ, Федеральної служби виконання покарань Міністерства юстиції, Федеральній службі з контролю за обігом наркотиків і в комерційних структурах. Провідні російські пол-

іграфологічні школи здійснюють підготовку спеціалістів на базі вищих навчальних закладів згідно з вимогами до змісту додаткових професійних програм, затверджених відповідним наказом Міністерства освіти РФ.

Практика підготовки спеціалістів суто на базі приватних фірм, втім, як і на робочих місцях, у практичних підрозділах правоохоронних органів, не виправдала себе.

Література

1. Варламов В.А., Варламов Г.В. Толковый словарь полиграфолога. – М.: ООО «Лига-Принт», 2008. – С. 143-144.

2. Богомолова С.Н., Максимов М.Г. Подготовка специалистов полиграфа в Институте Килера // Теория и практика применения полиграфа в правоохранительной деятельности / Материалы 3-й научно-практической конференции ГУВД Краснодарского края / Под ред. А.Г. Сапрунова, С.Л. Николаева. – Сочи, 1999. – С. 114-117.

3. Холодный Ю.И. Применение полиграфа при профилактике, раскрытии и расследовании преступлений (генезис и правовые аспекты). Монография. – М.: Издательский дом «Мир безопасности», 2000. – 160 с.

4. Варламов В.А. Детектор лжи. 2-е изд. – М.: ПЕР С-Пресс, 2004. – 352 с.

5. Князев В.М. Этапы развития и становления полиграфа в системе органов внутренних дел Республики Беларусь, порядок отбора, обучения и допуска сотрудников к работе с полиграфом // Актуальные проблемы специальных психофизиологических исследований и перспективы их использования в борьбе с преступностью и подборе кадров / Материалы VIII международной научно-практической конференции. – Краснодар: Изд-во КубГТУ, 2006. – С. 81-85.

6. Игнаткин В.Н., Федоренко В.Н., Шапошникова В.В. Обучение специалистов-полиграфологов в органах наркоконтроля // Актуальные проблемы специальных психофизиологических исследований и перспективы их использования в борьбе с преступностью и подборе кадров / Материалы IX международной научно-практической конференции. – Краснодар: Изд-во КубГТУ, 2008. – С. 45-47.

7. Николаев С.Л. Краснодарская школа подготовки полиграфологов // Теория и практика применения полиграфа в правоохранительной деятельности / Материалы 5-й научно-практической

кой конференції ГУВД Краснодарського краю / Под ред. С.А. Кучерука, С.Л. Николаєва. – Сочи, 2002. – С. 178-183.

8. Петров А.М. Проблеми професійної підготовки спеціалістів поліграфічних досліджень (із опыта роботи УОТМ при ГУВД Пермської області) // Теорія і практика застосування поліграфа в правоохоронній діяльності / Матеріали 4-ї науково-практичної конференції ГУВД Краснодарського краю / Под ред. А.Г. Сапрунова, С.Л. Николаєва. – Сочи, 2000. – С. 209-215.

Стаття присвячена аналізу існуючого опыта по підготовці спеціалістів-поліграфологів в різних країнах світу.

Ключеві слова: *навчання, спеціаліст-поліграфолог, поліграфологічні школи.*

Article is devoted the analysis of existing experience on preparation of experts-poligrafologov in the different countries of the world.

Keywords: *training, the expert-poligrafolog, polygraphological schools.*

ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНІ ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-КАР'ЄРНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Моргун Я.І.

У статті розглянуто проблеми феномену професійного та кар'єрного самовизначення студентської молоді (гендерний аспект). Висвітлено проблеми зв'язку і взаємної детермінації параметрів особистості і якісних характеристик професійно-кар'єрного самовизначення, формування індивідуальних сценаріїв життя особистості.

Ключові слова: *гендер, гендерний паритет, егалітарність, самовизначення, часова перспектива особистості, індивідуальні сценарії життя.*

Політичні та соціально-економічні реалії сучасності висувають на перший план цілу низку проблем соціально-психологічного характеру, від розв'язання яких залежить демократизація всіх сфер суспільних відносин, а також перспектива побудови громадянського суспільства в Україні. Посилення уваги до забезпечення прав та свобод людини, з одного боку, та жорсткі вимоги до особистості, які є наслідком світової економічної кризи, з іншого, обу-